

Nəzakət Qafqazlı ⁶
MİRZƏ İSA XƏYALİ (1850-1917)

XIX əsrin ikinci yarısında Lənkəran ədəbi mühitində yetişən şairlərdən biri də Mirzə İsa Xəyalidir. Müasirlərinin maarifpərvər alim-ziyalı kimi qəbul etdikləri M.İ.Xəyalı Mirzə İsmayıl Qasirin rəhbərlik etdiyi "Fövcül-füsəha" ədəbi məclisinin sayılıb-seçilən nümayəndələrindən hesab edilmiş, əsərlərini klassik şeir üslubunda yazaraq dövrün ictimai yaralarını açmış, ölkənin iqtisadi-mədəni geriliyini, hakimlərin eyiblərini tənqid atəsinə tutmuş, elmi və maarifi tərənnüm etmişdir.

Mənbələrin verdikləri məlumata görə Mirzə İsa Hacı Məhəmməd Rəhim oğlu Xəyalı 1850-ci ildə Ərdəbil şəhərində anadan olmuşdur (1, s. 91; 2, s. 99; 3, s. 89). Atası sərraf olan Mirzə İsa ilk təhsilini Ərdəbildə almış, ərəb, fars dillərini öyrənmiş, klassik Şərq poeziyasının qayda-qanunlarını mənimsəmişdir. Gənclik illəri doğma şəhərində keçən Mirzə İsa təxminən 1871-ci ildə Lənkərana köçmüş, burada ailə quraraq, demək olar ki, ömrünün sonuna qədər Lənkəranda yaşamışdır. Bəzi mənbələrdə isə şairin 28 yaşında, 1878-ci ildə Ərdəbildən Lənkərana gəldiyi və ömrünün sonuna qədər burada yaşaması qeyd olunur (2, s. 202).

Dolanışığını təmin etmək üçün müxtəlif işlərdə çalışan, yerli camaatla qaynayıb-qarışmış onların hörmətini qazanan, şəhərin ziyalıları ilə ünsiyyət qurmağı bacarıb şeir-sənət xiridarlarının diqqətini cəlb edən Mirzə İsa çox keçmir ki, "Fövcül-füsəha"-nın daimi iştirakçılarından birinə çevrilərək Lənkəranda bir şair kimi tanınmağa başlayır.

Təxminən 80-ci illərdə Lənkəranda ailəsinin maddi vəziyyətini təmin etməkdə çətinliklərlə üzləşən Mirzə İsa iş dalınca əvvəlcə Bakıya, sonra da Mərvə və Aşqabad şəhərlərinə üz tutsa da, çox keçmir ki, təzədən Lənkərana qayıdır, burada kiçik bir bəzzaz dükanı açaraq ömrünün sonuna kimi bu işlə məşğul olaraq ailəsini dolandırır.

Mirzə İsa Xəyalinin vəfat tarixi dəqiq məlum deyil. Mənbələrin birində onun hicri tarixi ilə 1325-ci il məhərrəm ayının 20-də (miladi təqvimə ilə 1907-ci il mart ayının 5-də) 64 yaşında Lənkəranda vəfat etməsi və şəhərin Kiçik Bazar məhəlləsindəki təzə qəbiristanlıqda dəfn olunması (4, s. 16), digərində isə hicri tarixinin 1328-ci il məhərrəm ayının 20-də (miladi 1910-cu il fevral ayının 1-də) vəfat etməsi qeyd olunur (4, s. 17). Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan digər bir sənəddə isə onun 1917-ci ildə vəfat etdiyi göstərilir (5, s. 16). Mirhaşım Talışlı da şairin 1878-ci ildən 1917-ci ilə qədər Lənkəranda yaşadığını qeyd edir və yazır ki, "qəbri şəhərin Kiçik bazar qəbiristanlığında mövcud olan şair Lənkəranda 39 il ömür sürmüşdür" (2, s. 202).

Nəsrəddin Qarayev Mirzə İsa Xəyalinin 1850-ci ildə Ərdəbildə anadan olduğu və 1917-ci ildə Lənkəranda vəfat etdiyini qeyd edir (1, s. 91).

Bəzi mənbələrdə Mirzə İsa Xəyalinin "Ziyayi" və "Arif" təxəllüsü ilə şeirlər yazdığı da qeyd olunur. Mirhaşım Talışlı yazır: "Lənkəran şairləri ona Arif Mirzə İsa deyər müraciət etmişlər. Qasirin ona yazdığı bir neçə şeir var ki, bu şeirlər "Mirzə Arifə" sərlövhəsi ilə verilmişdi (2, s. 203).

Mirzə İsmayıl Qasirin həmin şeirlərindən birində oxuyuruq:

*Mirza İsa, qıl nəzər naməmdə iinvan altına,
 Səbt olub zahirdəki məqsəd pünhan altına.
 Lənkəranı tərək edib Bakı ara tutdun vətən,
 Saldın əhbabı sərəsər yar, hicran altına.
 Çox da Bakıda yubanma Lənkərana qıl səfər,
 Müddəi söylər yığmış sərraf milyon altına* (6, s. 63).

Tədqiqatlarda göstərilir ki, Mirzə İsa Xəyalı Azərbaycan və fars dillərində üç-dörd kitab yazmışdır. Lakin onun ədəbi irsi tam əldə edilməmişdir. Əlyazmalar İnstitutunun arxivindəki "Lənkəran şairləri" adlı məcmuədə onun "Elədi", "Uzaq", "Məni", "Eyləyibsən", "Arasında", "Səbəbi-təlifi kitabı-Xəyalıyyat", "İran əhlinin tənbihi və nəsihətinə", "Əhli-İranın məzəmmətinə", "Əhvalati-vəliəhdi-Yapon", "İtaliyalı qarının vəsiyyəti", "Dər müqəddimeyi-əncümən" və başqa şeirləri verilmişdir. Həmin arxivdəki D- 379 şifrəli cümg-məcmuədə isə şairin Azərbaycan dilində yazdığı "Nə gördü bilməm ol şuxi-nüktədarı məndən", "İsa neçə müddət ki, heyətdə qalıbdır", "Deyillə şəh yenə məşrutəni müqərrər edər", "Saqiya, ey fərxəndə ruxü mahcəmal", "Saqiya, dönmə əhdü peymandən" – mətləli şeirləri, fars dilində naməlum şəxsə yazılmış məktubu da qorunub saxlanılır.

Adı çəkilən "Deyillə şəh yenə məşrutəni müqərrər edər", "Nə gördü bilməm ol şuxi-nüktədan məndən" şeirləri və farsca məktubu avtoqraf hesab olunur. Ümumiyyətlə, yuxarıda qeyd olunan mənbələrdə şairin otuza yaxın şeiri toplanmışdır.

M.İ.Xəyalinin əsərlərinin tədqiqi deməyə əsas verir ki, yaşadığı cəmiyyətdə gördüyü haqsızlıqlar, İranın iqtisadi-mədəni geriliyi və monarxist rejimin tənqidi, maarif və mədəniyyətin, xeyirxah əməllərin təbliği və tərənnümü şairin poetik irsinin əsas mövzusunun, məzmununun və ideyasını təşkil edir.

⁶ AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu Erkən realizm və yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsinin aparıcı elmi işçisi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Xəyalinin şeirlərində yalançı ruhanilərdən tutmuş cəmiyyəti idarə edən ali təbəqənin nümayəndələrinə qədər bir çox zümrələr kəskin şəkildə tənqid olunur. Şairin "Saqiya, lütfi-aşıqanə ilən" mətli şeirində məmləkətdə söz sahibi olanların ədalətsizliyi ucbatından xalqın soyulub var-yoxdan çıxmasının təsviri ilə tanış oluruq. Şeirdə oxuyuruq:

*Görürsən ruzü şəb bu beş qəpiyi,
Alı hər kimsə bir bəhanə ilən,
Padşahlar deyir ki, məmləkəti,
Saxlaram ləşkəri xəzanə ilən.
Qələmi kağız ilən hakimii ürf
Əhli-züllam taziyanə ilən.*

Yetişir mətləbə təbib əhli,

Neçə misqal razıyanə ilən (4, vər. 22-23).

Onun "Əhli-İranın tənbihi və məzəmmətinədir", "Rücu əhli-İranın məzəmmətinə", "Gürizi-əhli-İranın məzəmmətinə", "Gürizi əhli-İranın məzəmmətinə və onların ədəmi-tifaqına" şeirlərində İran dövlət başçılarının ləyaqətsizliyi və laqeyidliyi üzündən İran xalqlarının zillətdə yaşaması, vətəninə didərgin düşməsi, ölkənin var-dövlətin xaricilər tərəfindən talan edilməsi və s. bu kimi ictimai problemlər təsvir olunur.

"Gürizi-əhli-İranın məzəmmətinə və onların odemi-tifaqına" şeirində şair göstərirdi ki, momtakət odalotli qanunlarla idarə olunub ölkədə elm və texnika inkişaf etsəydi, İran əsrin tələbləri ilə ayaqlaşardı. Əhali sahibsiz olmasaydı, evindən, el-obasından didərgin düşməz, bir tikə çörək üçün xarici ölkələrə üz tutub orada olmazın zulmlərlə qatlaşmazdı. Əgər dövlət mütərəqqi qanunlarla idarə olunsaydı, zəhmətkeşin qayğısına qalınsaydı, həm dövlət, həm də xalq bundan fayda görərdi. Şair düşüncələrini belə ifadə edir:

*Məgər yoxdu İranda mədəniyyət,
Ki, qılsın bu cəmaət sərfi-övqat?
Həmi ondan götiirsün nəj dövlət.*

Həmi məşğuli-kəsb olsun rəiyyət (5, vər. 46).

İran hakimlərinə üz tutub onlara İranın tarixini xatırladan M.İ.Xəyali onları İranın həyatında iz buraxmış Kəyumərs, Ənuşirəvan, Zöhhak kimi hakimlərdən ibrət götürməyə çağırırdı.

XIX əsr Azərbaycan maarifçilərinin əksəriyyəti kimi M.İ.Xəyali də cəmiyyətinin tərəqqisini, xalqın güzəranın yaxşılaşmasını milli oyanışda, elmin və mədəniyyətin inkişafında görürdü ki, bu baxımdan onun "İtaliyalı qarının vəsiyyəti" şeiri çox xarakterikdir. Əsərdə italiyalı qoca bir qarının vətən balalarının təhsil alması üçün halal zəhmətlə qazandığı pulunu ölkədə məktəblər tikdirməyə sərf etməsi təsvir olunmuş, bununla İran varlıları avropalı qoca qarının nəcib hərəkətindən ibrət götürməyə çağırılmışdır.

M.İ.Xəyali "Mehdi bəy Şəqaqi və xani-şair və onların sərgüzəşti" adlı məsnəvisində XVIII əsrin sonu, XIX əsrin birinci yarısında yaşayıb-yaratmış şair Şəqaqinin dili ilə faydalı zəhmətə xor baxan, günlərini ictimai əhəmiyyəti olmayan şeirlər yazmaqla keçirən təqlidçi şairləri tənqid edir, onların yazdıqlarını "hərzəvi hədyan" adlandırır, müasirlərini dövrün tələblərindən doğan sənət ardınca getməyə çağırırdı.

Zəhmətin, əməyin tərənnümü M.İ.Xəyalinin şeirlərinin əsas mövzularındandır. Halal zəhməti, faydalı əməyi təbliğ edən şair bildirir ki, insan qəbir evinə kimi çalışmalıdır. Əli-ayağı salamat, canında hərəkət olan hər bir kəsin bیکar oturub kimdənsə sədəqə gözləməsi qeyrətsizlikdir. Dövründən şikayətlənən şair onu da göstərirdi ki, bu əsrdə zəhmət çəkib minnətsiz fayda götürmək müşkül məsələdir.

Odur ki, şair yazır:

*Bəli, insan gərək əvvəl çəkə zəhmət, görə nəf,
O da bu əsrdə mümkün döyü minnətdən uzaq.
Kəsb ilə zəhmət özü lazımü məlzum düşüb,*

Necə ki, aşıq olan olmadı töhmətdən uzaq.

Səyü kəşş gərək etmək nə qədər var ömrün,

Rizq təhsilini yazmıblə məşəqqətdən uzaq (4, vər. 26-27).

Şairin "Səbəbi-təlifi-kitabi-Xəyalıyyə" adlı şeirindən məlum olur ki, o, əlli yaşında ikən, təxminən 1900-cü illərdə "Xəyalıyyə" adlı bir əsər yazmışdır. Təəssüf ki, həmin əsər hələlik əldə edilməmişdir.

M.İ.Xəyalinin əldə olunan şeirlərində həqiqətə, sədəqətə çağırış, vətənə məhəbbət əsas motivlərdəndir. "Şairə görə, hansı təriqətə qulluq edərsənsə et, Vətənin, xalqın həqiqi vətəndaşı olmalısən" (2, s. 207). Şairin bir şeirində oxuyuruq:

*Gər əlim boşdu, gözüm toxdu, kiirür olsa kiirür,
Yaradıb könliimü Xəllaq özü xiclətdən uzaq.
Batılən şəri-rəsuli-nəsəvi rəsmimdir,
Deyiləm rəsmdə yetmiş iki millətdən uzaq.*

Deyiləm bəhrəsiz, hər elmdə bir hissəm var,

Həqq məni eyləməyib hər cürə nemətdən uzaq (2, s. 207).

Yuxarıda deyilənlərdən aydın olur ki, M.İ.Xəyali M.Füzuli ədəbi məktəbinin layiqli nümayəndələrindən olmuş, onun tədqiqatlardan kənarda qalmış poetik irsi geniş şəkildə tədqiq olunmağa layiqdir. AMEA Əlyazmalar İnstitutunun fondunda saxlanan və təxminən 1930-cu illərdə başqa-başqa şəxslər tərəfindən yazılan iki mənbədə Mirzə İsa Xəyalinin təzkirə yazdığı göstərilir.

Mirzə İsa Xəyalinin təzkirə müəllifi olması və "Ziyayi" təxəllüsü ilə şeirlər yazmazı barədə XIX əsr Lənkəran ədəbi mühitinin mötəbər tədqiqatçısı Mirhaşım Talışlı belə yazır: "O, bir müddət Ziyayi təxəllüsü işlətməmiş və təzkirəsini – şairlər haqqında seçmələrini "Təzkireyi-Ziyayi" adlandırmışdır. O, 200 illik dövrü əhatə edən Azərbaycan şairlərinə aid bioqrafik məlumatlar və onların yaradıcılığından nümunələr vermişdir (7, s. 93).

Yeri gəlmişkən onu da qeyd etməliyik ki, XIX əsrin ikinci yarısında Ərdəbildə Ziyai təxəllüslü iki şair olmuşdur. Mirzə İsa Ziyai öz təzkirəsində ərdebilli Kərbəlayi Haqverdi Cigərçi təxəllüslü şairdən bəhs edərkən yazmışdı: "Bir dəfə Mövlana Ziyai, Şəms Ərdəbili və bir neçə nəfər başqa yoldaşları ilə birlikdə bir məclisdə oturmuşdu. Bir nəfər Cigərçini müzakirə edərək, onu təriflədi vəsf etdi. Mövlana ondan soruşdu ki, "onun adı nədir?" Dedi: "Kərbəlayi Haqverdi". Mövlana dedi: "Haqverdi adında şair, Şahveron adında padşah və Məşədi Nadirməhəmməd adında vəzir əsla ola bilməz. Hərgah belə bir təsadüf olarsa, onun haqqında iltifat yaxşıdır. Mən bu söhbətlərinə görə bir də onlarla görüşmək arzusunda oldum" (8, vər. 77 a).

Yuxarıda verdiyimiz bu parçadan aydın olur ki, həmin məclisdə Mövlana Ziyai və Şəms Ərdəbili ilə birlikdə haqqında danışdığımız təzkirənin müəllifi Mirzə İsa Ziyai də iştirak etmişdir. Həm də onun Mövlana Ziyai və Şəms Ərdəbilinin söhbətlərinin arzusunda olması göstərir ki, təzkirə müəllifi Mirzə İsa Ziyai ilə yuxarıdakı mətnə göstərilən Şəms Ərdəbilinin dostu Mövlana Ziyai ayrı-ayrı şəxslərdir.

Həmin təzkirədə ərdebilli Mövlana Ziyai haqqında da məlumat verilmişdir. Burada yazılır ki, "Mövlana Ziyai Ərdəbil əhlidir, o vilayətin varlı ailələrinin birindəndir. İncə, gözəl zövqlü, gözü tox bir cavandır. Şahmat elmində kamil, arif bir şəxsdir. Gecə-gündüz vaxtını Şəms Ərdəbili ilə keçirir. Bəlkə bir saat bir-birilərdən ayrılırlar. 1871-ci ildə kəcrəftar zamanə onunla düz gətirməyib, mal və mülkdən əli boş çıxıb, Ərdəbildən Gilan tərəfə gəlib, on iki il Lənkəranda sakin olub. Təxəyyülatından bir neçə tuğra türkcə qəzəli yazılır (8, vər. 82 b). Təzkirədə Mövlana Ziyainin "Qoyubdu başə ol sərv-i səhi küla əyri", "Əgərçi hicrdən canımda olmuş min bəla peyda", "Dilbərə, şəhdi-ləbin dil hər dəm eylər arzu", "Bir zaman görsəm fərəhdən ərşə əfğanım çıxar", "Çox kimsədən dilər bu dili-binəva mədəd" misraları ilə başlanan qəzəlləri verilmişdir (8, vər. 200 b-201 a).

Xəyalinin isə əlyazmasının haşiyəsində "Xəyali Ərdəbilinin kəlamından" başlığı altında "Bir yol eşidib ol məhi naməhrəm içində", "Şəhneyi-hicr kəsib başımı qəssab kimi", "Ömrün qəbaləsi şəbi-hicran əlindədir" mətlləli qəzəlləri getmiş, həyatı haqqında isə-heç bir məlumat verilməmişdir.

Bir məsələ aydındır ki, "Təzkireyi-Ziyai"-ni yazan İsa ibn Hacı Məhəmmədrəhim Ziyai həmin təzkirənin 81 "b" vərəqində qeyd olunmuş Ziyai deyildir. Bu həmin şəxs olsaydı müəllif, Şəms Ərdəbili ib Mövlana Ziyainin iştirak etdikləri məclisdən bəhs edərkən onlarla söhbət etmək arzusunda olduğunu yazmazdı. Müəllif tərtib etdiyi təzkirənin müqəddiməsində özü haqqında məlumat verdiyi üçün təkrara ehtiyac duymamışdır. Onun həm Ziyai, həm də Xəyali təxəllüsləri daşmasına gəlcə deməliyik ki, eyni hal bir çox şairlərdə müşahidə olunur.

Həmin təzkirənin əvvəlində üç vərəq ağ buraxılmışdır. Bu vərəqlərin hər birində bənövşəyi karandaşla köhnə rus və ərəb əlifbalı ilə yazılmışdır: "İsa Xəyali təxəllüs Ziyad-fikrli", "Mirza İsa Xəyali təxəllüs". Hər halda bunları yazan naməlum adam Xəyali ilə Ziyainin eyni şəxs olduğuna əmin olmuşdur. Əgər belə olmasaydı, təzkirənin 5 "a" vərəqində "Sərraf Ərdəbilli kimi tanınan mərhum Hacı Məhəmmədrəhimin oğlu Ziyai təxəllüslü İsa" yazıldığı halda naməlum bir şəxs oraya Ziyai əvəzinə Xəyali sözlərini yazardımı? Yeri gəlmişkən bunu da qeyd etmək lazımdır ki, həmin təzkirənin xətti Mirzə İsa Xəyalinin D-379 şifrəli cüng-məcmuədəki avtoqraf xəttinə çox oxşayır.

Görkəmli alim Əkrəm Cəfər də həmin təzkirənin Mirzə İsa Xəyalinin qələminin məhsulu olduğunu təsdiq edir. O xatırlayır ki, 1928-ci ildə Lənkəranda müəllim işləyərkən məhz AMEA Əlyazmalar İnstitutunda D-269 şifrə altında saxlanılan "Təzkireyi-Ziyai"-ni M.İ.Xəyalinin oğlu İbrahimxəlil İsadadədən almış və bir neçə ay özündə saxlayaraq, dönə-dönə oxumuşdur.

"Təzkireyi-Ziyai" fars dilində, Lütfəli bəy Azərin "Atəşkədə"-si səpgisində yazılmışdır. "Atəşkədə"də olduğu kimi burada da əvvəl şairlərin həyatı, sonra isə onların əsərlərindən nümunələr verilmişdir. Təzkirəyə əlavə olunan şairlərin əksəriyyəti XIX əsrin ikinci yarısında Ərdəbil və Təbrizdə yaşayıb yaratmışlar. Burada həmçinin S.Ə.Şirvani, Mirzə Əlisgər Növrəs, Əbülhəsən Şahid, Mirzə Rəhim Fəna, Fatma xanım Kəminə, Hacı Abbas Ağah kimi Şirvan və Qarabağ şairləri də daxil edilmişdir. Bunlardan əlavə həmin əlyazmasında başqa təzkirələrdə adlarına rast gəlmədiyimiz Rindi Şirvani, Niyazi Şirvani və Əsrar Qarabağının şeirlərindən nümunələr verilmişdir. Ümumiyyətlə, burada XIX əsrin yetmişdən artıq şairi haqqında məlumat vardır.

Təzkirədə Ərdəbil şairbri ilə tanış olarkən öyrənirik ki, XIX əsrin 60-70-ci illərində orada da şair və

alimlərin məclisi olmuşdur. Musiqişünas və sənətkar Sərraf Ərdəbili, dövrünün “bütün elmlərindən xəbərdar” olan Molla Qulaməli Həsərət, Kərbəlayi Fərəc, Zikri Ərdəbili, Mirzə Əsəd Ərdəbili, əvvəllər Ərdəbildə olub, 1871-ci ildə Lənkərana köçən Molla Məhəmməd Mücrüm, Mövlana Ziyai Ərdəbili, Mirzə Əbdürrəhim Rəğib Ərdəbili, Məşədi Zeynalabdin Ünqa, Mirzə Abdulla Sağəri və başqaları tez-tez həmin məclisə toplaşaraq şeir-sənət ətrafında söhbət açmış, mübahisələr aparmışlar. Təzkirədə Əliməmməd Rövşən, Mirzə Abdulla Sağəri, Kərbəlayi Haqverdi Cigərçi, Mirzə Əbdürrəhman Rəğib, Ünqa və başqalarından bəhs edilərkən onların həmin məclisdə iştirakı və müşairləri haqqında çoxlu qeydlər vardır (8, vər. 202-b 203 a).

Təzkirədə musiqi, rəssamlıq, xəttatlıqda məharəti olan, həmçinin təbabət, nücum və sair elmləri gözəl bilən söz ustaları ilə yanaşı, Məşədi Məhəmməd Müsəvvir, Mirzə Rəhim Fəna, Mövlana Ziyai Ərdəbili və Mahmud kimi şairlərin öz dövrlərinin görkəmli şahmat ustalan olmasına dair məlumat da verilmişdir.

XIX əsrin ikinci yarısında Ərdəbil və Təbriz şairləri haqqında qısa da olsa məlumat və əsərlərindən nümunələri verdiyi üçün bu təzkirə ilk mənbə kimi xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

İstifadə edilmiş dəbiyyat

1. Poetik məclislər. Bakı: Yazıçı, 1987
2. Mirhəşim Təlişli. Əsərləri. 1 cild. Bakı: Adiloğlu, 2007
3. Nəsrəddin Qarayev. XIX əsr Azərbaycan ədəbi məclisləri. Bakı: Elm və təhsil, 2012
4. M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun arxivi, 38. Qovluq -17(358)
5. M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun arxivi. İnventar 21520 38, Qovluq 17(358), 38. Qovluq -17 (358)
6. Mirzə İsmayıl Qasir. Şeirlər. Bakı: Yazıçı, 1988
7. Böyükəğa Hüseynbəlaoglu, Mirhəşim Təlişli. Lənkəran. Bakı: Maarif, 1990
8. M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun arxivi. D-269

Açar sözlər: ədəbi mühit, klassik şeir, şair, ictimai mövzular, ilk mənbə

Key words: literary environment, classic poem, poet, social themes, first source

Ключевые слова: литературная среда, классический стих, поэт, общественные мотивы

Xülasə

Mirzə İsa Xəyali XIX əsrdə Lənkəran ədəbi mühitində yetişən sənətkarlardandır. O, Cənubi Azərbaycanda, Ərdəbil şəhərində doğulub boya-başa çatmış, gənc yaşlarından Lənkərana köçərək burada məşqunlaşmış, şair kimi də burada məşhurlaşmışdır. Mirzə İsmayıl Qasirin rəhbərlik etdiyi “Fövcül- füsəha” ədəbi məclisinin tanınmış simalarından olan sənətkar əsərlərini həm Azərbaycan, həm də fars dillərində yazmışdır. Onun nə sağlığında, nə də ölümündən sonra kitabı çap olunmamış, əsərləri pərakəndə şəkildə müxtəlif əlyazma və cümlərdə qorunub saxlanılmışdır. Əldə olan şeirlərindən belə məlum olur ki, o, əsasən klassik şeir üslubunda yazmış, əsərlərində ictimai mövzulara da geniş meydan vermişdir. Mirzə İsa Xəyali, eyni zamanda Lütfuli bəy Azərin “Atəşkədə” təzkirəsinin təsiri ilə “Təzkirəyi-ziyayi” adlı əsərini də yazmış, burada XIX əsr Azərbaycan şairlərinin bir çoxu haqqında məlumat vermişdir.

Мирза Иса Хаяли (1850-1917)

Резюме

В статье анализируются произведения одного из представителей Ленкоранской литературной среды XIX века Мирзы Иса Хаяли. Он родился в Южном Азербайджане в городе Ардебиль, но в юности переехал в Ленкорань, обосновавшись там, прославился как поэт. Он являлся одним из ярких представителей литературного меджлиса «Фовджул-фусаха», которым руководил Мирза Исмаил Гасир. Поэт писал свои стихи как на родном азербайджанском, так и на фарси.

Мирза Иса Хаяли так и не опубликовал ни одной книги. Ни при жизни поэта, ни после его смерти его произведения не издавались. Все его творения хранились в виде рукописей в разных местах. Исследуя его стихотворения, дошедшие до наших дней, автор статьи делает следующие выводы: поэт писал в основном в стиле классической поэзии. В его произведениях затрагиваются общественные проблемы. Мирза Иса Хаяли также написал «Тезкирейи-зияи» (тезкире о просвещении) под влиянием известного тезкире «Атешкеде» Лютфали бека Азера. В своем тезкире он рассказывает о многих азербайджанских поэтах XIX века.

Mirza Isa Khayali (1850-1917)

Summary

Mirza Isa Khayali is one of the poets who grew up in Lankaran literary environment in the 19th century. He was born in South Azerbaijan, in the city of Ardabil, grew up, moved to Lankaran from a young age and settled here, where he became famous as a poet. One of the well-known figures of the "Fawcul-fusaha" literary majlis headed by Mirza Ismayil Gasiri, he wrote his works in both Azerbaijani and Persian languages. Neither during his life nor after his death, his book was not published, his works were preserved in different manuscripts. It is known from the available poems that he wrote mainly in the style of classical poetry, and in his works he gave a wide space to social themes. At the same time, Mirza Isa Khayali also wrote a work called "Tazkireyi-ziyayi" under the influence of Lutfali bey Azer's "Ateshkeda" tazkirah, where information is given about many Azerbaijani poets of the 19th century.

Rəyçi: professor İslam Qəribli